

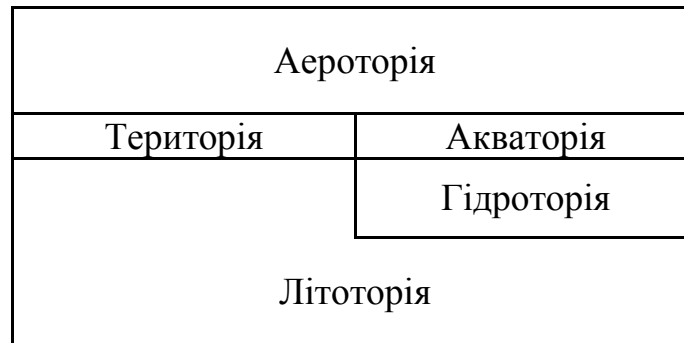
ПРО ОДИН ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ПРЕДМЕТА ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Спочатку розглянемо геоторію, як об'єкт вивчення географії. Це поняття вже впевнено проникло в географічну науку, однак з низки причин вживається та використовується рідко. Зокрема це зумовлене деякою поверховістю і недостатньою глибиною розробки цього поняття. Існуючі його визначення в цілому правильно орієнтують на розуміння його суті, однак не розкривають його структури, усієї багатогранності та зв'язку з іншими важливими поняттями, наприклад “геопростором”. Автори, які пишуть на ці теми, правильно вказують, що поняття “геоторія” є розширенням поняття “територія”, однак і до самого поняття “територія” існує чимало питань. Тому є потреба уточнити деякі положення.

Географічне вивчення світу передбачає вивчення географічної оболонки (ГО) Землі. Якщо спочатку розглянути двовимірну оболонку, то в ній міститься таке явище, як географічне середовище. Це середовище, як певна субстанція, отримується в результаті абстрагування від геопростору. Навпаки, геопростір отримується в результаті абстрагування від географічного середовища. Отже, геосередовище та геопростір можна розглядати, як діалектичні протилежності, які з філософської точки зору утворюють пару “теза–антитеза”. У філософії ця пара далі розгортається в тріаду “теза–антитеза–синтез”, що приводить до розуміння поняття “територія”, як синтезу геосередовища та геопростору на суходутній частині двовимірного геопростору. Тому, територія в географії володіє як просторовими властивостями, так і субстанціональними.

Далі цей підхід поширюється на інші частини ГО (включаючи її тривимірне розуміння). Спочатку дефініюють акваторію, як водну поверхню. Синтез геосередовища та геопростору над територією та акваторією логічно

називають аероторією. Після цього слід визначитися з місцями, що знаходяться під територією та під водною поверхнею. Перші логічно назвати літоторією (підземна частина ГО), а другі – гідроторією (підводна частина ГО). В результаті отримуємо таку систему “торій”, які разом утворюють геоторію:

Розглянемо геометричну розмірність окремих частин геоторії. Очевидно, що територія та акваторія є двовимірними утвореннями ($d=2$), а літоторія, гідроторія та аероторія є тривимірними ($d=3$). Окремої розмови заслуговує людина та її діяльність. Деякі автори включають людину до складу території, однак така позиція виглядає дуже дискусійною і натягнутою з огляду хоча б на високу просторову мобільність людини. Виглядає логічнішим виділити людину (суспільство) в окрему *антропоторію*, яка знаходиться різною мірою в різних частинах ГО. Виявляється, що антропоторія є фрактальним утворенням з нецілою геометричною розмірністю ($2 < d < 3$) і може бути об’єктом вивчення.

Перейдемо до предмета дослідження. Останні десятиліття зусиллями провідних географів України вироблене і утверджене новітнє розуміння геопросторової організації суспільства, як предмету дослідження суспільно-географічної науки. Це є значним позитивним поступом порівняно зі старим тлумаченням предмету, що панувало в радянській суспільній географії.

Однак, стрімке накопичення досвіду суспільно-географічних досліджень, змушує оперативно переосмислювати ситуацію і робити відповідні висновки. Таке переосмислення є дуже актуальним, бо воно покликане пояснити існуючу практику досліджень, яка випереджає теоретичне обґрунтування.

Сьогодні можна сказати, що як індуктивний (вивчення праць географів), так і дедуктивний підходи приводять до розуміння предмету суспільної

географії, як єдності трьох компонент:

- суспільно-географічна взаємозумовленість;
- суспільно-географічна мінливість;
- геопросторова організація суспільства.

Індуктивний підхід полягає у вивченні конкретних суспільно-географічних праць (зокрема авторефератів дис. робіт) та узагальненні їхніх положень. Виявляється що науковці, дисертанти, перебуваючи у відповідальній ситуації, майже ніколи не зводять предмет своїх досліджень до геопросторової організації. Як правило, предмет містить три-чотири, зрідка дві компоненти. Тому, наведені вище три компоненти є узагальненням реальної сучасної ситуації з формулювання предмета досліджень у працях суспільних географів.

Для *дедуктивного* обґрунтування розглянемо такі три пізнавальні дихотомії, що використовуються в суспільній географії:

1. Пізнання явища – пізнання сутності.
2. Позапросторове пізнання – просторове пізнання.
3. Якісне пізнання – кількісне пізнання.

У цьому випадку кожному компоненту предмету вивчення суспільної географії можна розкласти за альтернативами цих дихотомій.

1. Дослідження суспільно-географічної взаємозумовленості – це кількісне позапросторове вивчення сутністних зв'язків.

2. Дослідження суспільно-географічної мінливості – це просторове кількісне вивчення явищ.

3. Дослідження геопросторової організації суспільства – це просторове якісне вивчення її сутності.

Легко бачити, що в сукупності запропонованих компонент перша (нижча) альтернатива кожної пізнавальної дихотомії зустрічається один раз, а друга (вища) – два рази. Розглянемо це на прикладі дихотомічних альтернатив.

1. Пізнання явища присутнє лише в дослідженні суспільно-географічної мінливості, а пізнання сутності присутнє в дослідженні суспільно-географічної взаємозумовленості та в дослідженні геопросторової організації суспільства.

2. Позапросторове пізнання присутнє лише в дослідженні суспільно-географічної взаємозумовленості, а просторове пізнання присутнє в дослідженні суспільно-географічної мінливості та в дослідженні геопросторової організації суспільства.

3. Якісне пізнання присутнє лише в дослідженні геопросторової організації суспільства, а кількісне пізнання присутнє в дослідженні суспільно-географічної взаємозумовленості та суспільно-географічної мінливості.

Отже, запропонований трикомпонентний склад предмету вивчення суспільної географії обґрунтований як індуктивно, так і дедуктивно. Це легітимізує його використання в дисертаційних та інших наукових роботах, а також дає змогу відповідно їх структурувати. Розглянемо коротко їхню суть.

Суспільно-географічна взаємозумовленість – це компонента предмета суспільної географії, яка передбачає вивчення передумов і чинників досліджуваного об'єкта, його факторних та результуючих ознак, сутнісних законів та закономірностей детерміністичних чи статистичних взаємозв'язків між досліджуваними ознаками. Знання про суспільно-географічну взаємозумовленість включають формулювання закономірностей та законів.

Суспільно-географічна мінливість – це компонента предмета суспільної географії, яка передбачає вивчення особливостей досліджуваних явищ у різних місцях геопростору. Інформація про суспільно-географічну мінливість включає геоінформацію про просторовий розподіл (поширення) та взаємне розташування значень ознак досліджуваних явищ. Цю мінливість можна поділити на загальну і локальну.

Геопросторова організація суспільства – це компонента предмета суспільної географії, яка (за проф. О.Шаблієм) передбачає вивчення взаємного розташування у просторі земної поверхні, геопросторових зв'язків та потоків, територіальних утворень (формувань, поєднань) та функціонування цих утворень. Розвиваючи далі ці положення, ми можемо сказати, що знання про геопросторову організацію суспільства включають знання про геопозиційність, геореляційність, геоінтегрованість, геофункціональність.